

Załącznik nr 2

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Mariusz Krzysztofiński

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:

– magister historii, specjalność archiwalna i pedagogiczna (27 IX 1997 r.), Wydział Historyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, na podstawie pracy magisterskiej „Zarys dziejów Dzikowa do 1772 r.” napisanej pod kierunkiem śp. prof. dr. hab. Zbigniewa Perzanowskiego;

– doktor nauk humanistycznych z zakresu historii (2009 r.), Wydział Historyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, na podstawie rozprawy „Komuniści na Rzeszowszczyźnie 1918–1944/1945” napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Jana Drausa.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych

W okresie od 15 X 1997 do 1 XII 2000 r. pracowałem w Muzeum Okręgowym w Sandomierzu, zajmując się archiwum starej fotografii i archiwum negatywów.

Od 1 XII 2000 r. do chwili obecnej zatrudniony jestem w Instytucie Pamięci Narodowej – Oddział w Rzeszowie. Początkowo do 2004 r. pracowałem w Referacie Wystaw, Wydawnictw i Edukacji Historycznej Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN. W 2004 r. zostałem pracownikiem Referatu Badań Naukowych OBEP IPN w Rzeszowie. Od 15 XII 2005 do 15 VI 2016 r. kierowałem pracami Referatu Badań Naukowych OBEP IPN w Rzeszowie. Obecnie pracuję jako główny specjalista Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Rzeszowie.

4. Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz.U. z 2016 r. poz. 1311):

a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego

Cykl publikacji na temat: *Abp Ignacy Tokarczuk i diecezja przemyska w okresie PRL*

b) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Wskazany jako osiągnięcie naukowe cykl publikacji ukazuje rolę i drogę życiową jednego z głównych oponentów komunizmu w Episkopacie Polski, abp. Ignacego Tokarczuka, na tle skomplikowanych XX-wiecznych dziejów Polski i historii diecezji przemyskiej w okresie PRL. Jest to efekt moich prac badawczych i dokumentacyjnych podjętych po obronie pracy doktorskiej (16 VI 2009 r.) i opublikowaniu jej w wersji

uzupełnionej i poszerzonej (M. Krzysztofiński, *Komuniści na Rzeszowszczyźnie 1918–1944/1945*, Rzeszów 2010, Instytut Pamięci Narodowej – Oddział w Rzeszowie, ss. 408, 16 ilustr.). Na cykl ten składają się 3 publikacje książkowe oraz 16 artykułów naukowych publikowanych w kraju, jak również za granicą (na Ukrainie i Słowacji)¹. Dwie z podanych książek powstały w ramach prac dokumentacyjnych nad posługą abp. Tokarczuka i stanowią cenne wydawnictwo źródłowe. Trzecia z wymienionych książek (*W służbie Chrystusa Króla. Ks. Józef Sondej*, Rzeszów 2013, ss. 287; wyd. Instytut Pamięci Narodowej – Oddział w Rzeszowie, Powiat Strzyżowski, Gmina Frysztak) to biografia ks. infułata Józefa Sondeja ukazana na tle dziejów parafii powstających Rzeszowie w okresie PRL bez zgody komunistycznych władz. Publikacja ta stanowi nie tylko biografię tego zasłużonego kapłana, ale także ukazuje okoliczności powstawania nowych parafii w największym ośrodku miejskim diecezji przemyskiej – Rzeszowie, będącym siedzibą wojewódzkich władz partyjnych i administracyjnych. Z tego powodu wspomniana publikacja stanowi istotny wkład w badania nad dziejami społecznymi, religijnymi i politycznymi Rzeszowa w drugiej połowie XX wieku. Książka przygotowana na podstawie szerokiej kwerendy dokonanej w sześciu archiwach kościelnych, trzech prywatnych, archiwach wytworzonych przez aparat represji PRL, archiwach samorządów, prezentuje w nowym świetle relacje państwo – Kościół na szczeblu parafia/dekanat – władze administracyjne (miejskie i wojewódzkie) z uwzględnieniem roli administracji wyznaniowej i działań Służby Bezpieczeństwa. Jest to jednak przede wszystkim szczegółowa biografia ks. Józefa Sondeja (ur. 1 III 1914 – zm. 28 II 2015), wieloletniego proboszcza parafii Chrystusa Króla w Rzeszowie (1955–1994), jednego z najbliższych współpracowników abp. Tokarczuka w tym mieście (przemyski arcybiskup

¹ Wspomnianą tematyką zajmowałem się już przed obroną pracy doktorskiej. Do 2009 r. opublikowałem następujące prace poświęcone abp. Tokarczukowi i diecezji przemyskiej w okresie PRL: *Duchowieństwo w strukturach Rady WiN Tarnobrzeg*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” (Kraków) 2003, nr 19–20, s. 185–192; *Działania Służby Bezpieczeństwa wobec Zgromadzenia Sióstr Służebniczek NMP (Starowiejskich) w latach 1959–1973*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” (Rzeszów) 2004, nr 1/1, s. 344–358; *Inwigilacja duchowieństwa Kościoła rzymskokatolickiego przez WUBP/WUdsBP w Rzeszowie i jednostki mu podległe w latach 1944–1956. Zarys problematyki* [w:] *Męczennicy i świadkowie wiary. Represje komunistyczne wobec duchowieństwa na Rzeszowszczyźnie*, red. S. Nabywaniec, Rzeszów 2006, s. 125–156, wyd. Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie; *Likwidacja Szkoły Organistowskiej w 1963 r. Działania aparatu bezpieczeństwa, postawa mieszkańców Przemysła* [w:] *Salezjańska Szkoła Organistowska w Przemysłu i jej likwidacja w roku 1963*, red. R. Witalec, I. Witowicz, Rzeszów – Przemysł 2007, s. 79–99, wyd. Instytut Pamięci Narodowej – Oddział w Rzeszowie, Towarzystwo Salezjańskie w Przemysłu; *Działalność lokalnego aparatu bezpieczeństwa wobec biskupa Solidarności ks. Edwarda Frankowskiego* [w:] *Jego życie to służba i świadectwo. Książd Biskup Edward Frankowski*, red. J. Konefał, Stalowa Wola – Sandomierz 2008, s. 113–132, Wydawnictwo Diecezjalne; *Abp Ignacy Tokarczuk. Trzeba oprzeć wszystko na prawdzie*, wybór i oprac. P. Chmielowiec, M. Krzysztofiński [w:] *Nigdy przeciw Bogu. Komunistyczna bezpieka wobec biskupów polskich*, red. J. Marecki, F. Musiał, Warszawa – Kraków 2007, s. 417–622, wyd. Wydawnictwo WAM; *Bp Edward Frankowski. Nielegalny proboszcz wita nielegalnie strajkujących...*, wybór i oprac. M. Krzysztofiński, K. Kaczmarek [w:] *W obronie Ojczyzny i Kościoła. Komunistyczna bezpieka wobec biskupów polskich*, red. J. Marecki, F. Musiał, Kraków 2008, s. 477–624, wyd. Wydawnictwo WAM.

poprzedził tę publikację przedmową). Książka ukazuje drogę życiową kapłana, który wyświęcony w 1939 r., pełnił posługę duszpasterską w okresie II wojny światowej, komunistycznej dyktatury oraz w wolnej Polsce, będąc strażnikiem pamięci o Armii Krajowej, Zrzeszeniu „Wolność i Niezawisłość”, a także młodzieżowej organizacji antykomunistycznej Demokratyczna Armia Krajowa (DAK) w Strzyżowie. Ks. Sondej był wielkim orędownikiem NSZZ „Solidarność”, wspierając związek w okresie po wprowadzeniu stanu wojennego, jak również rodzącego się niezależnego ruchu chłopskiego, czyli NSZZ „Solidarność” RI. Działając z polecenia abp. Tokarczuka, ks. Sondej utworzył sześć nowych parafii. Opisanie ich powstania na podstawie archiwaliów kościelnych, akt wytworzonych przez SB i Wydział ds. Wyznań, jak również relacji świadków stanowi wkład w historię społeczną i polityczną Rzeszowszczyzny, unaoczniając złożone realia, w których kapłani diecezji przemyskiej pełnili posługę duszpasterską. Za swoją pracę duszpasterską i obywatelską postawę ks. infułata Józef Sondej został 1 III 2008 r. odznaczony przez Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego Krzyżem Wielkim Orderu Odrodzenia Polski. 17 XI 2013 r. ten zasłużony kapłan odsłonił pomnik płk. Łukasza Ciepłińskiego, IV Zarządu Głównego WiN i Żołnierzy Wyklętych w Rzeszowie. Walory edukacyjne i dokumentacyjne książki poszerzyło dołączenie do niej płyty zawierającej zapis audycji przygotowanej przez Radio Via z udziałem ks. Sondeja. Książka powstała we współpracy z Regionem Rzeszowskim „Solidarności” oraz lokalnymi samorządami (Powiat Strzyżowski, Gmina Frysztak), co służy upowszechnianiu czytelnictwa, jak również badań naukowych. Wyrazem tego jest dodruk omawianej publikacji.

W ramach anonsowanego cyklu opublikowałem dwa tomy będące *de facto* wydawnictwami źródłowymi. Prowadzone kwerendy archiwalne, jak i spotkania z abp. Tokarczukiem przekonały mnie do konieczności podjęcia działań mających na celu udokumentowanie jego życia i działalności. Pierwszą z wymienionych książek jest opatrzony obszernymi komentarzami naukowymi autoryzowany wywiad z abp. Tokarczukiem. Dotychczas książka ta, wzbogacona przedmową przemyskiego arcybiskupa, doczekała się już trzech wydań (*Nie można zdradzić Ewangelii*”. Rozmowy z abp. Ignacym Tokarczukiem, rozmawiał, wstępem i przypisami opatrzył M. Krzysztofiński, Rzeszów – Kraków 2012; wyd. II, Rzeszów – Kraków 2013, wyd. III zmienione Przemyśl 2013). Wydawnictwo ukazało się w przededniu 70. rocznicy przyjęcia przez przyszłego arcybiskupa święceń kapłańskich. Publikacja, opatrzona bogatym materiałem ilustracyjnym (pochodzącym m.in. ze zbiorów prywatnych abp. Tokarczuka), spotkała się z pozytywnym przyjęciem wielu środowisk.

Poruszone w wywiadzie zagadnienia były trudno uchwytnie w dotychczas dostępnym dla historyków materiale źródłowym.

W procesie redakcyjnym książki zachowano oryginalną składnię i słownictwo charakterystyczne dla abp. Tokarczuka wynikające z jego kresowego pochodzenia. Eksponując indywidualny sposób argumentowania i wyrażania swoich myśli, abp Tokarczuk zaprezentował swoją drogę życiową, począwszy od rodzinnych Łubianek Wyższych, przez naukę w gimnazjum w Zbarażu, studia w Seminarium Duchownym we Lwowie i na Uniwersytecie Jana Kazimierza, początki pracy duszpasterskiej, wreszcie ekspatriację ze Lwowa, posługę duszpasterską na Śląsku, Warmii i Mazurach. Szczególnie cenne są spostrzeżenia abp. Tokarczuka dotyczące jego studiów na KUL oraz realiów PRL, kiedy przeciwstawiał się komunistycznej władzy, broniąc podmiotowości Polaków oraz ich prawa do zachowania wiary. Jako ordynariusz diecezji przemyskiej abp Tokarczuk mówił o swojej antykomunistycznej postawie, o wspomaganiu rodzącej się opozycji demokratycznej w PRL czy wsparciu, jakiego udzielił Słudze Bożemu ks. Jerzemu Popiełuszcze. Publikacja stanowi ciekawy zapis życia abp. Tokarczuka przekazany z myślą o przyszłych pokoleniach. Książka poza użytecznością dla historyków może być pomocna w pracach badawczych prowadzonych przez przedstawicieli innych dziedzin nauki (socjologów, antropologów, językoznawców, teologów).

W publikacji wykorzystano relacje osób współpracujących z abp. Tokarczukiem. Ich przekaz stanowi uzupełnienie głównej treści książki (są to m.in. relacje śp. kard. Stanisława Nagyego, śp. Zbigniewa Romaszewskiego, śp. Antoniego Kopaczewskiego, śp. ks. Zdzisława Majchra, Antoniego Tokarczuka, śp. ks. Ignacego Piwowarskiego, Leszka Moczulskiego i Antoniego Macierewicza). Książka będzie podstawą do przygotowania audiobooka (we współpracy z Radiem Rzeszów) oraz zostanie w całości zaprezentowana na falach Radia Rzeszów. Jest także wraz z tomem *Non omnis moriar. Abp Ignacy Tokarczuk we wspomnieniach*, Rzeszów – Lwów 2016, podręcznikiem wskazanym jako lektura w konkursach XVIII Regionalnej Olimpiady Wiedzy o Wielkich Polakach dla uczniów klas VII szkoły podstawowej i dla uczniów gimnazjum w roku szkolnym 2017/2018 (organizatorzy konkursu: Wydział Nauki Katolickiej Kurii Metropolitalnej w Przemyśle i Michalicki Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych w Miejscu Piastowym) oraz „Śladami ks. abp. Ignacego Tokarczuka w 100. rocznicę urodzin”. 22 maja 2018 r. w Przemyśle odbył się finał wspomnianej olimpiady (podczas niego pełniłem rolę członka jury). W tym aspekcie poza walorami naukowymi prezentowane książki przyczyniają się do upowszechnienia wiedzy o abp. Tokarczuku i najnowszych dziejach diecezji przemyskiej.

Druga z wymienionych publikacji źródłowych powstała z przekonania, że prace dokumentacyjne dotyczące osoby biskupa ordynariusza przemyskiego otwierają nowe perspektywy badawcze, dlatego należy je kontynuować. Przygotowując książkę „*Nie można zdradzić Ewangelii*”. *Rozmowy z abp. Ignacym Tokarcukiem*, doszedłem do wniosku, że warto odwołać się do pamięci rozmówców i współpracowników przemyskiego duszpasterza z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. dla uzupełnienia i doprecyzowania szczegółów obrazujących jego postawę. Jednym z postulatów podniesionych we wstępie do tej książki było zebranie relacji osób, które na różnych polach współpracowały z abp. Tokarcukiem i podzielały jego poglądy, jak również tych rozmówców, którzy mieli odmienne zdanie.

Zamiar przygotowania książki będącej zbiorem relacji osób, z którymi spotykał się czy współpracował abp Tokarczuk, przedstawiłem arcybiskupowi podczas spotkań poprzedzających wydanie wspomnianej publikacji. Inicjatywa ta zyskała jego aprobatę – abp Tokarczuk wskazał kilkanaście osób, z którymi należałoby porozmawiać. Aby zrealizować przyjęte założenie, zbierając relacje, próbowałem dotrzeć do jak najliczniejszego grona osób. Relacje zbierałem w latach 2012–2015. Rozpoczynając pracę, nie przypuszczałem, że łącznie będzie ich ponad osiemdziesiąt. Wśród zdających relacje są osoby współpracujące z abp. Tokarcukiem dłużej, jak i takie, które stykały się z nim sporadycznie.

W książce „*Non omnis moriar...*” możemy więc poznać postać abp. Tokarczuka widzianego z perspektywy ponad osiemdziesięciu osób – jego współpracowników, biskupów, kapłanów, w tym tych podległych mu z diecezji przemyskiej, zakonników i zakonnic, opozycjonistów, wiernych diecezji oraz najbliższej rodziny. Zebrane relacje nie obrazują wszystkich aspektów jego bogatego życia. Nie ma w nich np. szczegółowo omówionego udziału przemyskiego hierarchy w pracach Rady Głównej Episkopatu Polski czy Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski.

Przekaz, jaki udało się zebrać, ma wartość zarówno faktograficzną, jak i interpretacyjną. Spersonalizowany charakter publikacji skłaniał rozmówców do wyrażania subiektywnych sądów i opinii, w których ważną rolę odgrywają emocje i osobiste doświadczenia. Ocena postawy abp. Tokarczuka w poszczególnych przypadkach uzależniona jest od rozmówcy i jego osobistych relacji z przemyskim arcybiskupem. Mozaika opinii powziętych z różnej perspektywy składająca się na obraz postaci arcybiskupa obiektywizuje ocenę jego posługi duszpasterskiej jako jednego z najwybitniejszych kapłanów w dwudziestowiecznej historii Polski.

W literaturze historycznej odnaleźć można wiele obszernych wywiadów z hierarchami Kościoła katolickiego w Polsce w XX w. Rzadziej mamy zaś do czynienia z publikacjami będącymi zbiorem wspomnień (niewolnych niekiedy od akcentów hagiograficznych). Prezentowaną książkę, traktować należy jako edycję źródłową wnoszącą do obiegu naukowego informacje, które mogą być wykorzystane przez przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych: historyków, socjologów, teologów czy antropologów kultury.

Wraz z opublikowanymi wspomnieniami abp. Tokarczuka dotyczącymi lat 1918–1976 oraz jego dziennikiem duchowym z lat 1959–1965 ten zbiór relacji wpisuje się w ciąg badań nad życiem i działalnością ordynariusza diecezji przemyskiej. Dzięki nim dostrzegamy znaczenie abp. Tokarczuka dla ukształtowania oblicza katolicyzmu w Polsce w latach PRL, jego zaangażowanie na rzecz trwania i odnowy struktur Kościoła rzymskokatolickiego na terenie obecnej Ukrainy, poznajemy sposób rozumienia spraw duszpasterskich i współpracy ze świeckimi. Aneks zawiera pięć tekstów uzupełniających treść książki i – w moim przekonaniu – ważnych dla ukazania osoby abp. Tokarczuka.

Z prezentowanych relacji wyłania się obraz ordynariusza przemyskiego jako kapłana i biskupa, rządcy diecezji, przeciwnika ustroju komunistycznego, inspiratora budowy świątyń bez zgody władz, kaznodziei, orędownika opozycji demokratycznej w PRL, obrońcy „Solidarności”, jak również osobowości zarazem zdecydowanej w działaniu i subtelnej, skromnego duszpasterza przepelnionego modlitwą i pokorą, wymagającego od siebie i innych, pracowitego, czasem nierozumianego przez najbliższe otoczenie. Abp Tokarczuk jawi się nam też jako strażnik polskości i pamięci o Kresach Wschodnich II RP, bliski współpracownik i przyjaciel prymasa Stefana Wyszyńskiego, z którym potrafił się w niektórych kwestiach nie zgadzać, przyjaciel kard. Karola Wojtyły, późniejszego Ojca Świętego Jana Pawła II, i zarazem często oponent prymasa Józefa Glempa, odrzucający jakikolwiek dialog z komunistami.

Z przypominanych faktów i sądów wypowiedzianych przez różne osoby możemy zrekonstruować codzienność abp. Tokarczuka. Poprzez szczegóły te poznajemy jego osobowość, charakter, sposoby rozwiązywania sporów czy konfliktów, jak również sprawy, które legły u ich genezy. Wyrazem różnych punktów widzenia są niejednokrotnie rozbieżne sądy i opinie, niewpływające jednak na ogólną ocenę abp. Tokarczuka i położonych przez niego zasług – dla Kościoła katolickiego, którego suwerenności bronił przed komunistyczną dyktaturą, i dla państwa polskiego, o którego niezawisłość przez lata zabiegał, dla ludzi opozycji, których wspierał duchowo i materialnie, wreszcie dla wiernych, dla których pozostał do dziś wzorem kapłana i biskupa o ogromnym autorytecie.

Odkrywanie uwarunkowań postawy abp. Tokarczuka i jego drogi życiowej stanowi asumpt do poznania najnowszej historii diecezji przemyskiej, dziejów Kościoła katolickiego oraz opozycji demokratycznej w czasach PRL. Zawarte w książce informacje przeczą też funkcjonującemu w środowisku historyków mylnemu przekonaniu, że osoba i działalność abp. Tokarczuka zostały już opisane. Ze względu na determinację w działaniu i aktywność na wielu polach postawa przemyskiego arcypasterza jest trudna do zasufladkowania. Ukazanie sylwetki hierarchy poprzez pryzmat codzienności, upodobań, wyborów i podejmowanych decyzji rzuca nowe światło na jego działalność, która zakresem dalekosiężnych następstw wykraczała poza ramy diecezji przemyskiej.

Tym samym – za sprawą szerokiego grona osób składających relacje i poruszanych w nich zagadnień – książka stanowi unikatowe źródło wnoszące istotny wkład do dalszych badań nad posługą abp. Tokarczuka i dziejami diecezji przemyskiej w PRL. Zawarte w tomie informacje czy oceny przybliżają nas do zrozumienia realiów epoki, podejmowanych wówczas decyzji, dylematów czy postaw. Podobnie jak w przypadku książki „*Nie można zdradzić Ewangelii*”. *Rozmowy z abp. Ignacym Tokarczukiem* zamieszczone w niej informacje są trudno uchwytnie w pozostałych rodzajach źródeł.

Wychodząc z tego założenia, kontynuowałem prace badawcze podejmując w nich różne zagadnienia związane z posługą abp. Tokarczuka i dziejami diecezji przemyskiej w PRL. Opublikowałem łącznie 16 artykułów poświęconych ważnym inicjatywom duszpasterskim czy głównym, wyróżniającym się ośrodkom duszpasterskim w diecezji przemyskiej. Tematykę tę poruszają artykuły prezentujące działalność duszpasterstwa rolników na terenie diecezji przemyskiej (*Duszpasterstwo Rolników w diecezji przemyskiej (1982–1989)...*)², rolę parafii Matki Bożej Królowej Polski jako mecenasa tzw. kultury niezależnej (*Parafia Matki Bożej Królowej Polski – oaza kultury niezależnej...*)³. W pierwszym z wymienionych tekstów, wykorzystując archiwalia wytworzone przez komunistyczny aparat represji, relacje abp. Tokarczuka, współpracujących z nim kapłanów oraz działaczy duszpasterstwa, zaprezentowałem sposób jego funkcjonowania, rolę na mapie opozycyjnej Polski, tematykę spotkań i znaczenie samego duszpasterstwa dla opozycji politycznej. W artykule dotyczącym kulturotwórczej roli wspomnianej parafii ukazałem, odwołując się do dostępnych źródeł, fenomen Stalowej Woli, ówczesnego księdza proboszcza Edwarda Frankowskiego

---

² *Duszpasterstwo Rolników w diecezji przemyskiej (1982–1989). Zarys problematyki* [w:] *Oboedientia et Pax. Księga jubileuszowa dedykowana biskupowi Marianowi Błażejowi Kruszyłowiczowi OFM Conv*, red. Z. Gogola, A. Maćkowski, J. Wołczański, Szczecin 2014, s. 513–530, wyd. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego.

³ *Parafia Matki Bożej Królowej Polski – oaza kultury niezależnej* [w:] *Kościół i kultura niezależna*, red. B. Tracz, Katowice 2011, s. 148–159, wyd. Instytut Pamięci Narodowej – Oddział w Katowicach.

i podejmowanych przez niego działań, których rezultatem było szczególne miejsce tego ośrodka na mapie oporu społecznego.

Rozbudowie sieci parafialnej na terenach wiejskich poświęcony jest artykuł *Powstawanie nowych kościołów (parafii) na terenach wiejskich w PRL (casus diecezji przemyskiej)*...⁴. Zaprezentowałem w nim związki abp. Tokarczuka ze środowiskiem wiejskim, znajomość i zrozumienie problemów życiowych mieszkańców wsi, co w sposób bezpośredni przekładało się na zaangażowanie i wsparcie dla podejmowanego na terenach rolniczych budownictwa sakralnego.

Realia związane z powstawaniem parafii miejskich na terenie Rzeszowa, gdzie opór wobec ich powstania był trwałą cechą pragmatyki komunistycznych władz, omawiają kolejne dwa artykuły⁵. Jeden z nich stanowi opis próby założenia punktu sakralnego, która w wyniku perfidnych działań władz zakończyła się niepowodzeniem (mowa o próbie założenia kaplicy przy ul. Łabędziej w Rzeszowie). Jednakże z faktu tego duchowieństwa Rzeszowa wyciągnęło odpowiednie wnioski polegające na tym, że w przypadku następnych prób założenia parafii współdziałano ze świeckimi, m.in. nagłaśniając całą sprawę czy prowadząc w nowo utworzonej kaplicy wieczystą adorację.

Wśród publikacji związanych z przedstawionym przez mnie osiągnięciem badawczym są także artykuły prezentujące postawę abp. Tokarczuka wobec ateizmu⁶ i komunizmu⁷, pomoc i wsparcie, jakiego udzielał opozycji demokratycznej przed 1980 r.⁸, stosunek do

⁴ *Powstawanie nowych kościołów (parafii) na terenach wiejskich w PRL (casus diecezji przemyskiej)* [w:] *Historia i tradycja ruchu ludowego*, t. 1: *Ideologia, polityka i jej kreatorzy*, red. J. Gmitruk, A. Indraszczyk, Warszawa – Kielce 2016, s. 563–580, wyd. Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Wszechnica Świętokrzyska w Kielcach, Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne.

⁵ „Sprawę tę należy traktować jako potyczkę, którą można przegrać, ale w tej grze chodzi o to, by wygrać wojnę”. *Próba budowy kaplicy przy ul. Łabędziej 7 w Rzeszowie* [w:] *Żołnierzowi Niepodległej. Księga dedykowana śp. gen. Mieczysławowi Huchli*, red. T. Balbus, M. Krzysztofiński, E. Leniart, Z. Nawrocki, Rzeszów 2012, s. 441–455, wyd. Instytut Pamięci Narodowej – Oddział w Rzeszowie; *Początki parafii Podwyższenia Krzyża Świętego w Rzeszowie* [w:] *Od Ostatnich Leśnych do „Solidarności”. Z dziejów opozycji politycznej i oporu społecznego w Polsce południowo-wschodniej (1956–1989)*, red. M. Gliwa, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2014, s. 165–182, wyd. Instytut Pamięci Narodowej – Oddział w Rzeszowie.

⁶ *Abp Ignacy Tokarczuk wobec ateizmu. Zarys zagadnienia*, „Humanities and Social Sciences. Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania Politechniki Rzeszowskiej” 2016, nr 2, s. 89–101.

⁷ *Stawлення arch. Ihnatija Tokarczuka do komunizmu*, „Kołehija. Czasopys Instytutu religijnych nauk sw. Tomy Akwińskiego u Kyjewi” 2009, nr 4 (17): *Z podij martyrolohiw Katolyčkoji Cerkwy XX st.*, s. 182–190; wyd. Instytut św. Tomasza z Akwinu w Kijowie; *Postawa ks. abp. Ignacego Tokarczuka wobec komunizmu* [w:] *Historia bliższa ludziom. Prace ofiarowane księdzu profesorowi Janowi Kracikowi w 70. rocznicę urodzin*, red. E.E. Wróbel, R. Szczurowski, Kraków 2011, s. 207–213, wyd. Wydawnictwo WAM.

⁸ *Kontakty bp. Ignacego Tokarczuka z opozycją antysystemową w drugiej połowie lat siedemdziesiątych XX w.* [w:] *PRL na pochylni (1975–1980)*, red. M. Bukala, D. Iwaneczko, Rzeszów 2017, s. 738–755, wyd. Instytut Pamięci Narodowej – Oddział w Rzeszowie.

najważniejszych wydarzeń politycznych 1989 r.⁹ (czyli rozmów Okrągłego Stołu i wyborów do sejmu kontraktowego), wreszcie działania mające na celu zachowanie tradycji polskości na byłych Kresach Wschodnich II RP i dokumentowanie dziedzictwa archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego oraz pomoc w tworzeniu struktur Kościoła rzymskokatolickiego na Ukrainie¹⁰.

Osobny artykuł poświęciłem biografii i roli biskupa Tadeusza Błaszkwicza (1916–1993), jednego z najbliższych współpracowników abp. Tokarczuka, wielkiego obrońcy i orędownika Ruchu Światło-Życie¹¹. Wśród artykułów składających się na anonsowane osiągnięcie badawcze jest także tekst poświęcony uroczystościom religijnym z udziałem przedstawicieli Episkopatu Polski we wrześniu 1972 r. Z jednej strony prezentuje on ich przebieg z perspektywy instytucji kościelnych, z drugiej zaś – ze strony Służby Bezpieczeństwa, stanowiąc przykład podejmowanej przez jej funkcjonariuszy rutynowej inwigilacji życia religijnego.

Znaczenie abp. Tokarczuka dla zachowania i udokumentowania historii oraz tradycji archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego ukazuje artykuł podkreślający jego starania na tym polu. Zebrane relacje i wypowiedzi abp. Tokarczuka skonfrontowane z dokumentacją wytworzoną przez aparat bezpieczeństwa pozwoliły na przedstawienie tego zagadnienia w ujęciu chronologicznym oraz problemowym. Warto odnotować, iż troska abp. Tokarczuka o Kościół rzymskokatolicki na Kresach Wschodnich była wykorzystywana w podejmowanych przez SB działaniach dezintegracyjnych¹².

W „Biuletynie Katechetycznym” opublikowałem artykuł biograficzny poświęcony abp. Tokarczukowi, stanowiący lekturę i pomoc dla uczniów zamierzających uczestniczyć w konkursach w ramach XVIII Regionalnej Olimpiady Wiedzy o Wielkich Polakach dla

---

⁹ *Arcybiskup Ignacy Tokarczuk wobec wydarzeń 1989 r.* [w:] *Czas próby. Kościół katolicki w okresie PRL*, red. W. Polak, A. Czwołek, S. Galij-Skarbińska, Toruń 2017, s. 405–418, wyd. Jagiellońskie Wydawnictwo Naukowe.

¹⁰ *Arcybiskup Ignacy Tokarczuk – Kustosz Pamięci Kresów* [w:] *Kościół katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej w obliczu dwóch totalitaryzmów (1917–1990)*, red. M. Krzysztofiński, J. Wołczański, Rzeszów – Lwów 2017, s. 265–279, wyd. Instytut Pamięci Narodowej – Oddział w Rzeszowie, Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Obrządku Łacińskiego.

¹¹ *Deo et hominibus. Biskup Tadeusz Błaszkwicz* [w:] *Kościół katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej w obliczu dwóch totalitaryzmów (1917–1990)*, red. M. Krzysztofiński, J. Wołczański, Rzeszów – Lwów 2015, s. 171–185, wyd. Instytut Pamięci Narodowej – Oddział w Rzeszowie, Fundacja Uniwersytecka w Stalowej Woli, Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej ob. Łacińskiego.

¹² *Arcybiskup Ignacy Tokarczuk – Kustosz Pamięci Kresów* [w:] *Kościół katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej w obliczu dwóch totalitaryzmów (1917–1990)*, red. M. Krzysztofiński, J. Wołczański, Rzeszów – Lwów 2017, s. 265–279, wyd. Instytut Pamięci Narodowej, Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Obrządku Łacińskiego.

uczniów klasy VII szkoły podstawowej i dla uczniów gimnazjum w roku szkolnym 2017/2018¹³.

Roli, jaką odgrywał za sprawą swojej antykomunistycznej postawy i nauczania, poświęcony jest tekst opisujący rekolekcje głoszone przez abp. Tokarczuka w Łodzi w 1979 r. Ordynariusz przemyski przedstawił wtedy żądania Kościoła i natchnął świeckich odwagą, w rezultacie czego Łodzi-Widzewie powstał komitet budowy kościoła¹⁴.

We wskazanych artykułach wykorzystywałem zachowane źródła w postaci akt wytworzonych przez instytucje kościelne, dokumentację Urzędu Bezpieczeństwa/Służby Bezpieczeństwa, akta PZPR czy administracji wyznaniowej. Znaczącym ich uzupełnieniem były źródła wywołane, czyli relacje abp. Tokarczuka oraz innych świadków wydarzeń. Bezczennym źródłem są zapiski i inne dokumenty zdeponowane w archiwum prywatnym abp. Tokarczuka, z których dane mi było korzystać.

Wspomniane powyżej artykuły (zob. załącznik nr 1) wydrukowane zostały i sygnowane są m.in. przez następujące ośrodki naukowe i wydawnicze: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Uniwersytet Rzeszowski, Uniwersytet w Preszowie (Słowacja), Instytut św. Tomasza z Akwinu w Kijowie (Ukraina), Uniwersytet Szczeciński, Wydawnictwo WAM w Krakowie, Instytut Pamięci Narodowej, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie, Jagiellońskie Wydawnictwo Naukowe w Toruniu, Politechnikę Rzeszowską.

Moim celem badawczym było uzupełnienie poprzez publikację wspomnianych książek stanu wiedzy w odniesieniu do biografii i działalności abp. Tokarczuka, a tym samym poszerzenie bazy źródłowej do dziejów Kościoła katolickiego w Polsce w okresie PRL. Za ich sprawą na wiele szczegółowych kwestii, np. stosunek Episkopatu Polski do komunizmu, do opozycji demokratycznej, rozmów i relacji z władzami, można popatrzeć z nowej perspektywy. Dzięki nim stawiać można kolejne pytania badawcze dotyczące powyższej tematyki. Wśród osiągniętych celów badawczych ważnym aspektem jest ukazanie wpływu, jaki znacząca jednostka poprzez wyznawane zasady i głoszone poglądy wywiera na swoje otoczenie.

---

¹³ *Ks. abp I. Tokarczuk (1918–2012): człowiek, kapłan, patriota*, „Biuletyn Katechetyczny” (Przemysł) 2017, nr 19, red. W. Janiga, s. 91–115, wyd. Wydział Nauki Katolickiej Kurii Metropolitalnej w Przemysłu.

¹⁴ *Łódzkie rekolekcje (8–11 kwietnia 1979 r.). Przyczynek do badań nad pracą duszpasterską bp. Ignacego Tokarczuka na forum ogólnopolskim* [w:] *Christus vincit. Księga jubileuszowa dedykowana biskupowi Edwardowi Frankowskiemu w 80. rocznicę urodzin*, red. M. Krzysztofiński, J. Wołczański, Kraków – Rzeszów – Stalowa Wola – Toruń 2017, s. 411–421, wyd. Urząd Miasta Stalowa Wola, Fundacja Uniwersytecka w Stalowej Woli, współpraca: Instytut Pamięci Narodowej – Oddział w Rzeszowie, Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu, Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Obrządku Łacińskiego we Lwowie.

Publikacje przedstawione w ramach wskazanego osiągnięcia naukowego pozwalają na nowo spojrzeć na dokonania abp. Tokarczuka i, na ile to możliwe, zrozumieć jego motywację i postawę życiową w kontekście różnych wątków jego bogatej biografii. W sposób czytelny widoczne są w nich źródła jego antykomunizmu, atencja dla ludzi utrzymujących się z pracy rąk własnych (zwłaszcza rolników), radykalizm społeczny i ewangeliczny.

W zebranej dokumentacji poszerzonej rezultatami kwerend archiwalnych abp Tokarczuk jawi się jako kapłan w sposób nieustraszony głoszący Prawdę Objawioną, nieschlebiający słuchaczom, nieszukający poklasku, niedbający o własną karierę, który szedł pod prąd, nie godząc się na żadne kompromisy w sprawach wiary i moralności, był człowiekiem głębokiej modlitwy, człowiekiem sumienia, zatopionym w polskiej historii i tradycji.

Zajmując takie stanowisko, abp Tokarczuk jako orędownik humanizmu chrześcijańskiego pozostającego w opozycji do postaw konsumpcyjnych wywarł wielki wpływ na realia społeczne, polityczne i religijne Polski południowo-wschodniej. Dzięki tym przymiotom abp Tokarczuk, będąc strażnikiem ideałów II RP, budował Kościół żywy, tworzył niezależne od komunistów więzi społeczne. Z lektury wskazanych publikacji wyłania się też osobowość abp. Tokarczuka jako konsekwentnego antykomunisty (potępiającego ideę, a nie ludzi), żyjącego w duchu św. Franciszka.

Prezentowany dorobek stanowi istotny wkład w badania nad dziejami diecezji przemyskiej i Kościoła katolickiego w Polsce i oporem społecznym wobec komunizmu, pomocny będzie także w przygotowaniu pełnej biografii abp. Tokarczuka, w której wykorzystane zostaną pozostające dotychczas w rękopisie diariusze duchownego, prowadzone od 1975 r. Dorobek ten, powiązany tematycznie, realizowany częściowo w ramach współpracy międzynarodowej, zawiera znaczny potencjał dydaktyczny i popularyzatorski, o czym świadczy fakt, iż jest czy będzie wykorzystywany w konkursach oraz działaniach upowszechniających historię na łamach prasy, w radiu, telewizji, w postaci nośników dźwiękowych (audiobook).

Uzupełnieniem wymienionych celów badawczych jest moja działalność popularyzująca osobę i dokonania abp. Tokarczuka za sprawą licznych wykładów otwartych, prelekcji, prezentacji książek (załącznik nr 6), jak również artykułów publicystycznych (załącznik nr 8). Wśród tych pierwszych są także wystąpienia poza granicami kraju (Włochy, Niemcy, Wielka Brytania, Ukraina, Węgry). W latach 2009–2018 uczestniczyłem w 28 konferencjach naukowych (w tym zagranicznych – na Węgrzech, Słowacji, Ukrainie i w Rzymie). Istotnym elementem mojej aktywności naukowej jest działalność redakcyjna, w

której nabyłem znaczne doświadczenie (wyszczególniona w załączniku nr 6). Niestety, jako pracownik Instytutu Pamięci Narodowej nie mam możliwości prowadzenia zajęć z młodzieżą akademicką, aczkolwiek jej namiastką są wspomniane wykłady i prelekcje o charakterze popularyzatorskim.

W 2014 r. byłem współautorem (wraz z Piotrem Chmielowcem) druku ulotnego (w języku francuskim oraz niemieckim) pt. *Archevêque Ignacy Tokarczuk: Église, pouvoirs publics, résistance du peuple / Erzbischof Ignacy Tokarczuk: Kirche, Behörden, gesellschaftlicher Widerstand*. Druk ten był kolportowany i przyczynił się do popularyzacji osoby i posługi abp. Tokarczuka.

W końcu 2017 r. zapadła decyzja o zrealizowaniu filmu poświęconego abp. Tokarczukowi (będzie on realizowany przez jeden z regionalnych oddziałów TVP – roboczy tytuł *Pasterz ludu Bożego*, scenariusz i reżyseria Agnieszka Niemiec). Jestem jednym z konsultantów historycznych filmu. 28 II 2018 r. w Rzymie ramach sesji „Wiara i odwaga. Ignacy Tokarczuk. Biskup przeciwko komunizmowi” organizowanej przez Instytut Polski w Rzymie oraz Ambasadę RP przy Stolicy Apostolskiej i Zakonie Kawalerów Maltańskich wygłosiłem wykład poświęcony abp. Tokarczukowi.

c) omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Innymi polami moich zainteresowań badawczych pozostają dzieje komunizmu w Polsce w XX wieku oraz historia Kościoła katolickiego na Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej. Badania nad komunizmem zaowocowały obroną doktoratu na wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w 2009 r. Rok później ukazała się drukiem poszerzona i uzupełniona wersja mojej pracy doktorskiej pt. *Komuniści na Rzeszowszczyźnie 1918–1944/1945*, Rzeszów 2010, ss. 407 + 16 il., wyd. Instytut Pamięci Narodowej – Oddział w Rzeszowie.

Kontynuując badania nad tą tematyką, w ciągu kolejnych lat opublikowałem kilka artykułów poszerzających stan badań nad dziejami partii komunistycznych działających na terytorium Polski w latach 1918–1989. Do tego cyklu tematycznego należą artykuły oraz dwie edycje źródłowe dokumentów. Ukazują one funkcjonowanie struktur komunistycznych w okresie międzywojennym, jak również w czasie II wojny światowej i latach 1944–1989 z perspektywy personalnej i strukturalnej.

W odniesieniu do lat 1918–1939 opublikowałem dwa materiały źródłowe prezentujące kwestie agentury policyjnej w województwie lwowskim wśród komunistów w 1932 r. oraz raporty jednego z dyplomatów amerykańskich dotyczące działalności komunistycznej. Opublikowane archiwalia zdeponowane są w archiwach poza granicami Polski (na Ukrainie

i w Stanach Zjednoczonych). W tym samym dziale tematycznym mieści się artykuł dotyczący funkcjonowania Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucjonistom. Organizacja ta za główne zadanie miała walkę z „białym terrorem”, który uosabiało odrodzone państwo polskie.

Z wykorzystaniem rezultatów szerokiej kwerendy w Archiwum Akt Nowych, Centralnym Archiwum Wojskowym, Narodowym Archiwum w Krakowie przygotowany został artykuł prezentujący postawę komunistów wobec wojny polsko-bolszewickiej z lat 1919–1921.

Wśród tekstów przedstawiających sylwetki rodzimych komunistów wymienić należy opracowania poświęcone czołowym działaczom PPR związanym z Krosnem, działalności i biografii Władysława Kruczka z lat 1910–1948. Wykorzystując relacje i dokumenty, pokusiłem się w nich o zaprezentowanie tak ważnych w komunizmie relacji na niwie towarzyskiej, rodzinnej czy wynikających z pochodzenia (geograficznego bądź narodowościowego).

Kolejne artykuły powstałe w ramach wspomnianych badań poświęcone są strukturom i działaniom Komitetu Wojewódzkiego PPR w Rzeszowie w latach 1944–1948, stosunkowi komunistów do ludowców w latach 1944–1945, antykościelnej polityce KW PZPR w latach 1956–1970.

Wydawcami artykułów o tej tematyce były m.in. następujące instytucje naukowe czy wydawnicze: UMCS, Ośrodek Myśli Politycznej, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie, Politechnika Rzeszowska, Instytut Pamięci Narodowej, Glaukopis.

Polem moich trwałych zainteresowań badawczych są dzieje Kościoła katolickiego ze szczególnym uwzględnieniem jego losów wojennych i powojennych na Kresach Wschodnich II RP. W ramach tej tematyki opublikowałem kilka artykułów mających być wstępem do bardziej pogłębionych badań.

W ten nurt wpisują się opracowania ukazujące losy duchowieństwa rzymskokatolickiego i represje ze strony ukraińskich nacjonalistów (jeden z moich artykułów był tłumaczony na języki: ukraiński, serbski i węgierski), a także przybliżające sylwetkę i chwalebną postawę ks. Franciszka Kościa, który w trakcie akcji „Wisła” ratował pozostawione bez opieki w cerkwiach greckokatolickich przedmioty liturgiczne, księgi i komunikanty. Działania tego kapłana, skazanego potem przez komunistyczne władze pod fałszywym zarzutem współpracy z UPA, są wymownym przykładem odpowiedzialnej postawy ewangelicznej w czasach wojennej zawieruchy.

Wydawcy tych artykułów to m.in. Uniwersytet w Szegedzie, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydawnictwo WAM, Instytut Pamięci Narodowej, Instytut św. Tomasza z Akwinu w Kijowie.

Maxim Kryukoff